

УДК 82.09:7.046.012]:398.21(=161.2)

Ольга ТРЕБИК

ВКЛЮЧЕНА КУМУЛЯЦІЯ В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗКАХ

Здійснено структурно-композиційний аналіз двадцяти п'яти власне кумулятивних казок із включеною кумуляцією. Подано аналіз сюжетів цих казок, за показником Аарне-Томпсона. За особливостями включення персонажів казкові кумулятивні структури із включеною кумуляцією поділено на два основні розряди: імпліцитна включена кумуляція та експліцитна включена кумуляція.

Ключові слова: кумулятивна казка, включена кумуляція, імпліцитна включена кумуляція, експліцитна включена кумуляція, казковий сюжет.

© О. ТРЕБИК, 2018

Кумулятивна казка — це жанрово-композиційний різновид казкової прози, у якому обов'язковою складовою текстової структури є повтор певних елементів [5, с. 58].

Вивчення кумулятивної казки починається роботою дослідників Іоганна Больте та Їржі Поливки. Ці вчені виявили та проаналізували кумулятивні казки у фольклорній спадщині різних європейських народів. Результати своїх спостережень та ідей фольклористи опублікували в книзі «Спостереження за дитячими та домашніми казками братів Грімм» («Anmerkungen zu den Kinder — und Hausmärchen der Bruder Grimm») [21]. Ця студія стала першим кроком на шляху вивчення кумулятивної казки. Книга вийшла друком лише німецькою мовою, але була використана відомою фольклористкою — казкознавицею, дослідницею кумулятивної казки Іриноєю Амроян у праці «Типологія ланцюгових структур» [1].

Для вивчення кумулятивної казки важливі студії фінського фольклориста Антті Аарне. Він основну увагу звернув на казкові сюжети. Результатом його роботи стала книга німецькою мовою «Покажчик казкових типів» («Verzeichnis der Märchentypen») (1910) [19].

В англійській науці кумулятивні казки відносять до розряду formula-tales і називають *cumulative, accumulative stories*, від латинського слова *cumulare* — нагромаджувати, а також посилювати. У німецькій мові, крім терміна *Kettenmarchen*, є точніший термін *Haufungsmarchen* — нагромаджувальні казки або *Zahlmarchen* — казки із перераховуванням. У французькій мові вони називаються *randonnees* («кружляють навколо одного місця») [10, с. 206].

Кумулятивну казку досліджували російські вчені. Так, О.І. Никифоров увів поняття текстових шаблонів і виділив їх чотири види [11]:

- буквально повторений прозаїчний діалог;
- короткий, відривний діалог, який завдяки речитативному виступу набуває ритмічності;
- вірш із пісенною вставкою;
- змішаний вірш, у якому до формули-шаблону входить і прозові діалоги, і віршовані фрагменти.

Попри суперечності такого поділу, слід зазначити вагому заслугу автору, яка полягала в дослідженні кумулятивної казки як «специфічно виконуваної». Олександр Никифоров запропонував термін «драматична казка», для якої характерні два принципи — формально-композиційний (тобто текстологічний) і виконавський. Другий принцип передбачає спеціальну аудиторію і виконавця, а також цілком конкретне

завдання розважати. Свою позицію О. Никифоров пояснив так: «Текст без урахування його виконання — труп. А вивчення цього трупа дає уявлення про анатомію (структуру. — О. Т.) казки, але не про життя казкового організму» [11, с. 61].

Ольга Капиця, аналізуючи структуру популярних казок «Колобок», «Коза з горіхами» та «Півник удавився», виділила таку схему організації тексту: $a + av + avc + \dots$ [8]. Висновки авторки такі: процес нарощування дії є дуже важливим, оскільки він зближує кумулятивні казки з ритуально-міфологічними текстами, але обмежитися лише цією характеристикою для визначення кумуляції не можна, оскільки це нічого не дає для розуміння функцій казок цього типу.

Ті ж думки узагальнено в працях Ерні Померанцевої [12; 13]. Використовуючи схему Ольги Капиці, вона дійшла висновку, що до кумулятивних казок належать тільки ті, в яких основним принципом композиції є вище наведена структура, наприклад, «Коза з горіхами» або «Смерть півника». Згідно з таким підходом, «Колобок» чи «Зайчикова хатинка», попри схожу структуру не підходять під запропоновану схему, тому кумулятивними не є.

Отже Ольга Капиця вважала кумулятивними лише казки з включеною кумуляцією, казки з іншими типами кумуляції вона до уваги не брала. Це твердження підтримала і Ерна Померанцева.

В історії дослідження кумулятивної казки не можна не згадати М. Хаавіо [22], який розділив поняття «ланцюг» і «кумуляція». Раніше ці терміни використовували як синоніми.

Марті Хаавіо виділив кілька видів ланцюгів: алогічний простий, логічний простий, ритмічно простий, в якому присутні питання-відповіді та ін. Він звернув увагу на те, що існують ланцюги, в яких повторюється лише одне слово, але є й такі, де зчеплення здійснюється за допомогою цілих пропозицій і навіть їх груп. Важливо, що фінський дослідник допускає можливість класифікації кумулятивних казок за змістом, — а, втім, без цього неможливо здійснити цілісний аналіз казки. М. Хаавіо наголосив на важливій ролі кумулятивних казок, зазначивши, що вони зазвичай належать до дитячого фольклору.

Олексій Кретов у статті «Казки рекурсивної структури» розглядає кумулятивні казки, для яких він пропонує назву *рекурсивні*. Відповідно до структурного принципу автор виділяє кілька типів рекурсивних ка-

зок. По-перше, це казки, що мають сингулярну структуру, яка може бути виражена формулою $a + a + a + \dots$. Найвідоміший приклад такої казки — «Казка про білого бичка», де відповідь слухача на запитання «Розповісти тобі казку про білого бичка?» не впливає на розвиток структури [10, с. 207]¹. Казка «У попа була собака» також має, на думку автора, сингулярну структуру, однак виражається формулою $a = (a + (a + (a + \dots)))$. За способом з'єднання сюжетних морфем дослідник пропонує розрізняти паралельні (рос. «соположенные») («Казка про білого бичка») і включені («У попа була собака») сингулярні структури [9].

По-друге, дослідник виділив казки, що мають радіальну (я використовую термін *паралельна кумуляція*) структуру, наприклад, «Гриби»². Ця казка має таку структуру $ab + ac + ad \dots$

По-третє, власне кумулятивні структури (казки «Ріпка», «Колобок» та ін.). Як вказує В.Я. Пропп, цим казкам відповідає формула

$$a + (a + b) + (a + b + c) \dots$$

Крім способу приєднання сюжетних морфем (ланок), для В. Проппа було важливе закінчення казки: в одних випадках ланцюг обривається («Ріпка»), а в інших розгортається у зворотному порядку («Півник удавився»). Залежно від того, чи внаслідок розгортання структури в зворотному напрямку розвиток структури обривається (як у казках «Теремок», «Колобок»), чи відбувається розгортання у зворотному порядку («Півник удавився») фольклорист виділяв кумулятивно-ланкову і власне кумулятивну структури.

¹ Дослідник наводить такий інваріант цієї казки: Рассказать ли тебе докучную сказочку? — Расскажи. — Ты говоришь: расскажи, я говорю: расскажи; рассказать ли тебе докучную сказочку? — Не надо. — Ты говоришь: не надо, я говорю: не надо; рассказать ли тебе докучную сказочку? — и т. д. [10, с. 206—207].

² Наводимо приклад із статті О. Кретова: «Вздумал гриб, разгадал боровик; под дубочком сидючи, на все грибы гляючи, стал приказывать: — Приходите вы, белянки, ко мне на войну. Отказались белянки: — Мы грибные дворянки, не идем на войну. — Приходите рыжики, ко мне на войну. Отказались рыжики: — Мы богатые мужики, неповинны на войну идти. — Приходите вы, волнушки, ко мне на войну. Отказались волнушки: — Мы господские стряпушки, не идем на войну. — Приходите вы, опенки, ко мне на войну. Отказались опенки: — У нас ноги очень тонки, мы не идем на войну. — Приходите грузди, ко мне на войну. — Мы, грузди, — ребятушки дружны, пойдем на войну. Это было, как царь-горох воевал с грибами» [10, с. 207—208].

На думку О.О. Кретьова, рекурсивні казки — більш широке поняття, ніж кумулятивна казка. Рекурсивні казки не лише виконували / виконують функцію забави або примітивної словесної гри (як надокучливі), а й слугують сховищами (на вимогу) одного разу відкритих людством структур. Сенс більшості казок і пояснення їх живучості якраз і полягає в збереженні і передачі цих структур. Рекурсивні структури відповідають найдавнішому архаїчному типу мислення, який на певному етапі розвитку «резонує» з типом мислення дітей, чим і пояснюється найбільша популярність цих казок серед дітей. В.Я. Пропп зазначав, що «на низування є ... формою мислення, яка виражається і в явищах мови» [14, с. 297].

В українській фольклористичній чи не вперше кумулятивну казку проаналізував Віктор Давидюк. Він писав про архаїчну семантику та образи українських кумулятивних казок [6]. Автор доходить висновку, що первісна міфологія українського фольклору має різне хронологічне походження. Виникнення її мотивів відбувалося на різних територіях. Найдавніші мотиви стали сюжетами кумулятивних казок і відображають спосіб мислення, властивий первісним мисливцям.

На думку Віктора Давидюка, основні мотиви мисливської кумулятивної казки сформувалися у мезоліті. Синхронотипами кумулятивних сюжетів є вербальна та імітативна магія, застосування акустичних приманок, евфемізація об'єкта та засобів ловів, наявність розподілу мисливського та рибальського промислів за статевими ознаками, полювання на дрібних тварин, конфлікт між одомашненими та дикими тваринами. До слушних зразків такого аналізу належить цікава за своєю точністю і спостережливістю студія про казку «Рукавичка». Виявляється, ця нехитра розповідь, добре відома усім з дитинства, є своєрідним мисливським календарем наших пращурів, який зафіксував усі головні події лісового життя протягом цілого року. Тобто почергове входження кожного героя в казку не випадкове, а герої накопичуються по черзі згідно з календарем полювань. Час та простір казки не зазначені, саме через це можна припустити, що казка описує цілий рік [7, с. 157].

Дослідник, спираючись на етнографічні дані та висновки культурологів, реконструює роль і місце казкових оповідей в умовах мисливського побуту. Так, кумулятивна казка «Колобок» містить елементи хліборобського, рільничого побуту і перегукується з весняною обрядо-

вістю. Такі тексти дуже архаїчні. Виникнувши одного разу, вони більше не змінювалися [7, с. 26—59].

У багатому українському казковому матеріалі знаходимо чимало кумулятивних казок. Як уже було зазначено, існує низка термінів для позначення казок цього типу. На мою думку, найточнішим є термін «кумулятивна казка», або «казка з повтором». Типи кумуляції залежать від принципу накопичування ланок у казці.

За принципом накопичування ланок кумуляції можна поділити на ланкову, включену, паралельну та маятникову.

Включена кумуляція — це кумуляція, яка відтворює накопичування за допомогою включення кожної попередньої ланки та додавання нової. Основна функція включеної кумуляції — нарощування оповіді, утримування уваги для зацікавлення слухача, тренування пам'яті. Умовно кажучи, цей вид кумуляції має таку структуру: $a1, a1 + 2, a1 + 2 + 3$ і так далі. У цій структурі a — позначає виконувану, повторювану дію, цифри — персонажів, що накопичуються, утворюючи своєрідний ланцюг. Важливою закономірністю творення цього ланцюга є зумовленість наступної ланки попередньою: курочка скаржиться на півника, бо він їй завдав кривди, півник зробив це, бо його, у свою чергу, скривдив горішник, але і горішник має привід для такої поведінки — його витоптають гуси і так далі (казка «Як півник та курочка рвали горішки» (АТ 241) [4, с. 421]).

У своїй роботі Ірина Амроян [1] називає включену кумуляцію лінійною (з прямим та зворотним накопичуванням) кумуляцією. Автор на прикладі казки «Півник подавився» дає таке тлумачення включеній кумуляції: основним композиційним стержнем в казці є здійснення акції: один і той самий персонаж (курочка) виконує одну й ту ж акцію (звертається з проханням), але об'єкт, до якого звернене її прохання, змінюється — спочатку це море, потім липа, дівка, корова та інші. Казка одноепізодна, оскільки результат (вирішення ситуації) досягається в останній ланці ланцюга.

На підставі аналізу фольклористичних студій кумулятивних казок і базуючись на власному аналізі казкового матеріалу, пропоную термін включена кумуляція. Включені кумулятивні казки дослідники називають по-різному: епічні (Пропп), лінійні (Амроян), рекурсивні (Кретьов), кумулятивні (Капиця, Померанцева). Інші дослідники кумулятивні казки не ділили на різновиди або поділяли за іншими критеріями, не наводячи прикладів.

Під час аналізу основних збірників українських народних казок я виявила 25 казок, що містять включену кумуляцію: «Хазяйство» (власне українська³) [4, с. 49—52], «Як курочка півника оживила» (АТ 241, 2032) [4, с. 413], «Півник та курочка» (АТ 241, 2032) [4, с. 415], «Дідів півник та бабина курочка» (АТ 241, 2032) [4, с. 416], «Півничок і курочка» (АТ 241, 2032) [4, с. 417], «Як півник до моря по воду ходив» (АТ 241, 2032) [4, с. 415], «Горобець та билина» (АТ 2015) [12, с. 46—48], «Цап та коза» (АТ 2015) [4, с. 429], «Горобчик та бадилінка» (АТ 2015) [4, с. 432], «Зайчик та бадилінка» (АТ 2015) [4, с. 433], «Як півник та курочка рвали горішки» (АТ 241) [4, с. 421], «Як півник курочці око запорошив» (АТ 241) [4, с. 422], «Мишка, бики, черви, кури, шуліки» (АТ 2015) [4, с. 428], «Сучка, коровиця, червачки, когутик» (АТ 241) [4, с. 428], «Мирове горе» (АТ 241) [4, с. 427], «Дід, баба і курочка-рябушечка» (АТ 241) [4, с. 425], «Дід, баба та курочка ряба» (АТ 241) [4, с. 422], «Казка про дідового півника і бабину курочку» (АТ 2015) [4, с. 435], «Медвідь і жителі конячої голови» (АТ 282) [4, с. 480], «Кінська голова» (АТ 282) [4, с. 468], «Звірі в рукавичці» (АТ 282) [4, с. 467], «Про рукавицю» (АТ 282) [4, с. 466], «Рукавичка» (АТ 282) [4, с. 435], «Коржик» (АТ 296) [4, с. 482], «Звірі в хатинці» (АТ 282) [4, с. 236].

Усі зазначені 25 казок — це, по суті, варіанти таких п'яти казкових сюжетів:

1. АТ 241 — «Як півник та курочка рвали горішки», «Як півник курочці око запорошив», «Мирове горе», «Дід, баба і курочка-рябушечка», «Дід, баба та курочка ряба». Казка відома у записах із Наддніпрянщини і Півдня України — Полтавщини, Київщини, Харківщини, Донбасу, Катеринославщини [3, с. 569].

Ці тексти — зразок так званих «надокучливих казок». Для них характерне багатократне повторення одних і тих самих деталей, нагромадження однотипних елементів, однорідність образів. Розвиваю-

чи кмітливість слухача, загострюючи його увагу на послідовності розвитку сюжетної канви твору, такі казки мали також суто розважальну функцію.

Сюжет казки складається із низки активних дій головного персонажа, який намагається виправити небажану ситуацію. Зрештою, він не завжди досягає успіху: курочка прагне зрозуміти, чому півник вибив / запорошив їй око; ціла слобода хоче зловити мишу, яка розбила яйце, що призвело до низки несподіваних, небажаних, дивних подій.

У варіанті із півником і курочкою (записи із Донбасу («Як півник курочці око запорошив» (АТ 241) [4, с. 422]) і Полтавщини («Як півник та курочка рвали горішки» (АТ 241) [4, с. 421])) персонажний ланцюг має такі складові:

Курочка ряба — петух — портки — вівці — пастух — господиня — свиня — вовк;

Курочка — півник — горішничок — гуси — пастух — свиня — собачка.

Ланцюг, який в обох випадках включає, крім головних персонажів, пастуха і свиню, обривається внаслідок тої самої причини: вовк / собака, які, як виявилось, були першопричиною всієї низки подій, хотіли їсти. Спільним є також персонаж вовк, тільки в першому випадку він є персонажем останньої ланки, а в другому допомагає курочці з'ясувати правду.

«Дідів півник та бабина курочка» [4, с. 416] має таку структуру:

T1 (a2 + 1, a2 + 3 + 1, a2 + 4 + 3 + 1, a2 + 5 + 4 + 3 + 1, a2 + 6 + 5 + 4 + 3 + 1, a2 + 7 + 6 + 5 + 4 + 3 + 1, a2 + 8 + 7 + 6 + 5 + 4 + 3 + 1, a2 + 9 + 8 + 7 + 6 + 5 + 4 + 3 + 1) T2 (8 ланок),

де () — кумулятивний блок, а — відсилення курки до наступного персонажа, з метою отримання певного атрибута. 1 — когутик, 2 — курочка, 3 — море, 4 — кабан, 5 — дуб, 6 — клен, 7 — корова, 8 — косарі, 9 — мельничка; T1, 2 — текст, що не містить кумуляції.

Персонажі накопичуються на підставі потреби певного предмета, необхідного на вимогу попереднього персонажа.

2. АТ 2032 — «Як курочка півника оживила» (місце запису не вказане), «Півник та курочка» (зап. П.Д. Мартинович наприкінці XIX ст. на Харківщині), «Дідів півник та бабина курочка» (зап. в середині XIX ст. Поділля), «Півничок і курочка»

³ У дужках після назви казки подано номер казкового сюжету за покажчиком Аарне-Томпсона (Aarne A., Thompson S. The Types of the Folk-Tale. A Classification and Bibliography // FF Communications, 1927. — Helsinki. — № 74 ; 2nd ed. // FF Communications. — Helsinki, 1961. — № 184) [16], або вказано, що це власне українська казка, яка не значиться у зазначеному покажчику.

(зап. на Галичині, час запису не зазначений), «Як півник до моря по воду ходив» (зап. І.І. Манжура в с. Трьомсинівка Олександрівського пов. Катеринославської губ., час запису не зазначений).

Сюжет цих казок подібний до попереднього прагненням виправити небажану ситуацію — врятувати півника, що вдавився. Спільною ланкою усіх варіантів є першочерговий похід головного персонажа (півника або курочки) до моря по воду. Далі відбувається ціла низка відсилай із проханням принести необхідний предмет. Структура тексту найчастіше містить два кумулятивні блоки: перший — низка відсилай з метою здобути води, другий — зворотний перелік персонажів (крім казки «Півничок і курочка», де другий блок імпліцитний і редукований: «*І коли вже всюди обійшов...*»). Зрештою оживити курочку чи півника вдається не завжди — у двох варіантах із п'яти.

Кумулятивні ланцюги текстів мають такі складові (перелік подано за черговістю наведених назв):

Курочка ряба — море — веpr — липа — дуб — корова — дівка — купець;

Півник — море — дуб — дівка — поле — кнур — віл — муха;

Козутик — море, — кабан — дуб — клен — корова — косарі — мельник;

Півничок — море — липа — дівки — свині — мельник — ситар — кобила — косарі — колода;

Півничок — море — віл — дуб — липа — дівки.

Казкові персонажі у наведених ланцюгах охоплюють в основному істот, крім першочергового моря і поля й колоди, і містять також представників рослинного світу, тварин, людей. Обов'язковими є дерево, люди, свійські тварини.

У варіанті із Поділля казка закінчується філософським роздумом оповідача про причини незгод у стосунках чоловіка і дружини: «*Отак-то ся діє на світі, що з серця чоловік жінку б'є, а послі на ліки дає! А ліки не помагають, — тільки порожняком лишають. А якби того не робив, то щасливо би на світі жив. А так: мусить бідувати, бо не треба жінку кийом латати, але жити в згоді, як пристойть чоловічій природі*» [4, с. 416].

3. АТ 2015 — «Горобець та билина» (зап. у м. Полтаві, час запису не зазначений), «Горобчик та бадилінка» (зап. в середині ХІХ ст. на Поділлі), «Зайчик та бадилінка» (зап. в середині ХІХ ст. на Поділлі), «Казка про дідового півника і бабину ку-

рочку» (зап. О. Маркуш в Рахівському р-ні Закарпатської обл., час запису не зазначений), «Цап та коза» (зап. А. Павлов у с. Денисівка Полтавської обл., час запису не зазначений). Сюжет казки про горобця й билину поширений в українському та білоруському фольклорі. Серед російських казок аналогічних творів виявити не вдалося.

Сюжет АТ 2015 входить до Formula tales (казка-формула) 2000—2400 за класифікатором Аарне-Томпсона. Цей сюжет містить відсилай певного персонажа з метою покарання іншого або отримання певного предмета для здобуття винагороди.

Кумулятивні ланцюги казкових персонажів перших трьох казок містять такі ланки (перелік подано за черговістю наведених назв):

Билина — горобець — коза — вовк — люди — татари — воли — черви — кури;

Билина — горобець — коза — вовк — стрілець — вогонь — вода — воли — колодки — хробаки;

Билинка — зайчик — горобчик — пес — вовк — люди — вогонь — вода — воли — довбня — хробачок — козутик.

Введення кожного нового персонажа супроводжується вмотивуванням його необхідності. В усіх трьох казках є билина, горобець, вовк, воли, хробаки (черви). Інші персонажі варіативні. Серед персонажів є представники тваринного світу (свійські й дикі тварини), рослини та предмети вжитку. В усіх трьох казках персонажами є також основні природні стихії — вогонь і вода. Не обійшлося й без предмета — колодки (довбні).

Перший варіант казкового сюжету закінчується зверненням до шуляка. Далі кумулятивний ланцюг не нарощується. Другий варіант містить два кумулятивні блоки; другий є зворотним переліком усіх персонажів. У цьому варіанті сюжету, на відміну від інших, головний персонаж досягає успіху — бадилінка колише горобця-молодця [4, с. 432]. Третій варіант аналізованого сюжету закінчується філософським роздумом про численні спроби основного персонажа — зайчика досягти бажаного: «*От і дістав: бідняга на всіх справи шукав, а о собі забував, що може його біда спіткати і навек лишить бідувати. Лучче було сидіти тихо і не думати робити другим лихо. Бо всякий себе пильнував, а другому біду робити не думав; кождий ходив своєю дорогою і тим часом розминався з бідою*» [4, с. 433].

«Казку про дідового півника та бабину курочку» упорядники⁴ теж зараховують до аналізованого сюжету: були дід і баба, що мали курочку та півника, бабина курочка щодня несла яечко і давала користь, півень, за міркуванням баби, нічого не давав, і вона не бажає ділитися з дідом харчами, Сердитий дід проганяє півня. Півень мандрує до царя найматися, зустрічаючи дорогою ведмедя, вовка, лисицю. За допомогою хитрощів півень потрапляє в казну, де здобуває для діда багато золотих монет. Після повернення півника баба вже гнівається на курку, б'є її, але дід бере пташу до себе жити в багатстві.

T1 (a1, a1 + 2, a1 + 2 + 3, a1 + 2 + 3 + 4) T2 (b1 + 2, b1 + 3, b1 + 4, b1) T3 (8 ланок), де () — кумулятивний блок, а — зустріч з мешканцями лісу, b — хитрість півня, здобуття майна; 1 — півник, 2 — ведмідь, 3 — вовк, 4 — лисиця; T1, 2, 3 — текст, що не містить кумуляції.

Проаналізовані чотири варіанти сюжету АТ 2015 розмахом оповіді обіймають чимало персонажів, включають тваринний і рослинний світ, людей, природні стихії. Можна припустити, що казка прагне покати пов'язаність світового устрою, залежність між предметами, людиною, усім живим світом.

4. АТ 296 — «Коржик» (АТ 296) [4, с. 482]. Це варіант відомої у слов'янській традиції казки про колобка. У казці відбувається низка послідовних зустрічей персонажа: колобок утік від діда з бабою, він зустрічається з зайцем, вовком, ведмедем, лисицею. У цих зустрічах спостерігається певна градація. Епічного характеру набувають зв'язки між ланками.

Історію дослідження казки про колобка представила білоруська дослідниця В.І. Коваль у статті «Казка про Колобка: текст, підтекст, архаїчна символіка» [9]. Авторка розглянула різні версії інтерпретації казкового тексту про колобка, проаналі-

зувала символіку образів і визначила міфологічний підтекст казки, а саме ритуальні уявлення про хліб, виготовлений з решток зерна. Дослідниця зазначає, що звернення до ресурсів Інтернету дало змогу виявляти і впорядкувати різні трактування цього казкового персонажа — від вишукано-божественного до зневажливо-негативного.

На думку Світлани Смирнової «Колобок» є досить давньою, так званою реліктовою казкою, яка характеризується простим сюжетом, розташуванням всіх подій в одному ряді, відсутністю узагальнень, а також абстрактними категоріями часу і простору. Казки такого типу дуже цінні для сучасної людини, оскільки «вони доносять до нас не древній побут чи давні вірування, а давні типи мислення; крім того, вони дають нам уявлення про те, як формувалося зв'язне мовлення: за допомогою однотипних повторів за допомогою нарощування лексичного обсягу» [25]. Показовими є також назви казок: українська казка «Пиріжок-побегун, лисиця і вовк», білоруська — «Втік пиріг», англійська — «Джонні-пончик», американська — «Пряниковий чоловічок» [24].

Цей казковий текст не випадково привертає увагу дослідників: попри очевидну простоту сюжету і позірну повчальність, казка «Колобок», без сумніву, містить численні «приховані смисли», на що свого часу звернув увагу академік М.І. Толстой. Відповідаючи на питання про те, що захищало Колобка від ненажерливих звірів, учений підкреслював: «Таким захисним засобом була саме пісенька, в якій викладено всю послідовність дій, що спричинили появу Колобка на світ Божий». Ритуальні тексти такого типу, добре відомі у слов'янському фольклорі й описують перетворення рослини в борошно і борошна — у хліб, «захищають їх оповідача (виконавця) і його будинок від нечистої сили, грози, грому, смертельної біди і інших напастей» [17, с. 41].

Казка «Коржик» (зап. П. Мартинович 1888 р. у м. Костянтинограді Харківської губ. с. Попівка) (ІМФЕ. — Ф. 1—4. — Од. зб. 605. — Арк. 5). Текст має таку структуру:

T1 (a1+2, a1 + 3 + 2, a1 + 4 + 2 + 3, a1 + 5 + 2 + 3 + 4, a1 + 6 + 2 + 3 + 4 + 5, a1 + 7 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6, a1 + 8 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7, a1 + 9 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7 + 8) T2 (8 ланок),

де () — кумулятивний блок, а — спроби зловити коржика. 1 — коржик, 2 — баба, 3 — дід, 4 —

⁴ Народные южнорусские сказки / издал И. Рудченко. — Вып. 1. — Київ, 1869; Вып. 2. — 1870. — І. — С. 35—38; Українські народні байки (звірний епос). — Т. І—ІІ / зібрав В. Гнатюк // Етнографічний збірник. — Т. XXXVII—XXXVIII. — Львів, 1916. — С. 439—445; Народные русские сказки А.Н. Афанасьева: в 3 т. — Т. 3. — Москва, 1958. — С. 479—480; Казкі пра жывёл і чарадзеійныя казкі / складальнік К.П. Кабашнікаў. — Мінск, 1971. — С. 404—412; Julian Krzyzanowski. Polska bajka ludowa w układzie systematycznym. — Wrocław; Warszawa; Kraków, 1962. — Т. І. — S. 222—223.

кусь-пес, 5 — молотники, 6 — котик, 7 — прачки, 8 — пастухи, 9 — лісничі; Т1, 2 — текст, що не містить кумуляції.

Існують різні варіанти казки «Колобок», найчастіше це кумулятивні казки, але лише аналізований вище варіант має включену кумуляцію⁵.

5. АТ 282 — «Медвідь і жителі конячої голови» (зап. П. Тарасевський у м. Шебекіно Белгородського пов. Курської губ — нині територія Росії) [4, с. 467], «Кінська голова» (час і місце запису не зазначені) [4, с. 468], «Звірі в рукавичці» (зап. П. Іванов у м. Куп'янську Харківської губ., час запису не зазначений) [4, с. 467], «Про рукавицю» (зап. у м. Борисполі Переяславського пов. Полтавської губ., час запису не зазначений) [4, с. 466], «Рукавичка» (зап. Панас Мирний у м. Миргороді Полтавської губ., час запису не зазначений) [4, с. 435], «Звірі в хатинці» (час і місце запису не зазначені) [4, с. 236]. Цей казковий сюжет можна умовно назвати «Рукавичка». Записи здійснені на Полтавщині, Харківщині, Курщині. Сюжет оповідає про входження непрошених персонажів до умовної хатинки (кінської голови, рукавиці) з метою оселення. Немає чіткої логіки у черговості появи героїв, простежується лише послідовність за принципом збільшення розміру казкових персонажів.

Казка «Теремок» (російський варіант казки АТ 282) була врахована В.Я. Проппом у класифікації російських кумулятивних казок в його статті «Кумулятивна казка» [15]. З одного боку, казка «вибудовує» персонажів за розміром, згідно з принципом збільшення розміру тварини, а з іншого — від певного моменту починає наростати протиріччя між розміром «ємності» і розміром персонажів. Казка ж цього наче не помічає, не реагує на перехід кордону реальності: діалогова формула біля входу в рукавичку залишається колишньою аж до майже нічим не підготовленого фіналу. Щоразу зростаюча кількість персонажів також відверто вступає у протиріччя з обсягом простору рукавички. Причому обсяг простору повинен бути таким, щоб, з одного боку, бути достатнім і нормальним для перших членів ланцюжка — тварин, менших за розміром, з іншого — абсолютно недостатнім, ненормальним для останніх членів ланцюжка, великих за розміром. Ефект цієї казки в тому і полягає,

⁵ У збірнику Березовського подано два варіанти казки «Коржик» [4, с. 481, 482]. Обидва тексти із лінійною кумуляцією.

щоб створити певну ілюзію реальності того, що відбувається, пропорційності внутрішнього простору і його мешканців — з тим, щоб тут же подолати цю ілюзію, гіперболізуючи місткість глечика, решета, рукавиці і «пропускаючи» в них зайця, лисицю, вовка [18].

Для аналізованого казкового сюжету характерні дві основні риси: зосередженість на наявності внутрішнього обмеженого за обсягом простору і невмотивована привабливість «оселі» для всіх персонажів казки — усі тварини з невідомої причини хочуть до рукавиці. Крім цього для оповіді властива сюжетна і композиційна запрограмованість; обов'язкова наявність прізвиськ у персонажів. Усі варіанти казки містять опис входження в рукавицю і обов'язкове називання кожного мешканця. У двох варіантах з Харківщини (зап. П. Мартинович в 1888 р. у м. Костянтинограді Харківської губ. [4, с. 480], зап. П. Іванов у м. Куп'янськ Харківської губ. [4, с. 467]) ведмідь виконує роль руйнівника, у варіанті з Полтавщини (зап. у м. Бориспіль Переяславського пов. Полтавської губ., час запису не зазначений) [4, с. 466] цю функцію виконує вовк.

У текстових структурах проаналізованих п'яти сюжетів казок із включеною кумуляцією між ланками встановлений логічний зв'язок, який визначений повторюваним на початку кожної ланки питанням. Типовими повторюваними питаннями є з'ясування причини або мети (Нащо? Чому?). Довжина текстового блоку коливається від однієї ланки («Мишка, бики, черви, кури, шуліки» (АТ 2015) [4, с. 428]) до 12 ланок («Цап та коза» (АТ 2015) [4, с. 429]).

Початок казки — це короткий вступ, який лаконічно зображає певну ситуацію. Цей вступ іноді включає діалог між основним персонажем і одним із низки персонажів. Далі вибудовується кумуляція, яка включає усіх персонажів («Горобець та билінка» (АТ 2015) [4, с. 432]) або основного й останнього персонажа із попередньої ланки («Як півник та курочка рвали горішки» (АТ 241) [4, с. 421]).

За особливостями включення персонажів казкові кумулятивні структури із включеною кумуляцією можна поділити на два основні розряди:

- експліцитна включена кумуляція — накопичування персонажів із переліком (повторенням) усіх вже згаданих персонажів, які накопичуються за одним причинно-наслідковим принципом («Горобець та билінка» (АТ 2015) [4, с. 432]);

• імпліцитна включена кумуляція — казкові персонажі накопичуються без повторення, пригадування попередніх подій («Мишка, бики, черви, кури, шуліки» (АТ 2015) [4, с. 428]); Накопичувані дії є причинно-наслідковими складовими певної діяльності, причому не можна вилучити жодного персонажа, щоб не обірвати логіку оповіді. Наприклад, у казці «Мишка, бики, черви, кури, шуліки» відбувається такий діалог: «— Чого, дяче, плачеш? — Спекла мати книш. — Де ж той книш? — Из'їв миш. — Де ж той миш?» [4, с. 428]. Казка може продовжуватись доти, поки не виясниться причина події, що зазначена на початку. В цьому типі включеної кумуляції ланки не можуть бути розказані окремо, тобто втрата будь-якої ланки призведе до втрати цілісності казкового сюжету.

Розглянемо кожен розряд. Перший — **експліцитна включена кумуляція**. Прикладом може слугувати казка «Горобець та билина» (АТ 2015) [4, с. 432], що має таку структуру:

$a_2 + 1, a_3 + 2 + 1, a_4 + 3 + 2 + 1, a_5 + 4 + 3 + 2 + 1,$
 $a_6 + 5 + 4 + 3 + 2 + 1, a_7 + 6 + 5 + 4 + 3 + 2 + 1,$
 $a_8 + 7 + 6 + 5 + 4 + 3 + 2 + 1, a_9 + 8 + 7 + 6 + 5 + 4 + 3 + 2 + 1,$
 $a_{10} + 9 + 8 + 7 + 6 + 5 + 4 + 3 + 2 + 1, a_{11} + 10 + 9 + 8 + 7 + 6 + 5 + 4 + 3 + 2 + 1,$
 $a_{12} + 11 + 10 + 9 + 8 + 7 + 6 + 5 + 4 + 3 + 2 + 1,$
 $a_{13} + 12 + 11 + 10 + 9 + 8 + 7 + 6 + 5 + 4 + 3 + 2 + 1$ (12 ланок),

де () — кумулятивний блок, а — відсилення горобця наступного персонажа, з метою виконати певну дію, б — перелічування послідовності нарікання на небажання виконати дію. 1 — горобець, 2 — билина, 3 — коза, 4 — вовк, 5 — люди, 6 — татари, 7 — вогонь, 8 — вода, 9 — воли, 10 — довбня, 11 — черви, 12 — кури 13 — шуляк; Т1 — текст, що не містить кумуляції.

Сюжетна структура казки — це накопичення персонажів, які, кожен у свою чергу, відмовляються виконувати характерні для них дії: билина не хоче гоїдати горобця, хоча, зрозуміло, що під вагою пташки билина гоїдається; коза не хоче билину гризти, тобто тварина відмовляється їсти свою типову їжу, — і так із кожним персонажем. Динаміка казки зумовлена внутрішньою логікою світового устрою, де все пов'язане прямо чи опосередковано. Оповідач мусить пам'ятати черговість і зв'язок між численними персонажами. Основна функція казки — тренування пам'яті й уваги слухача за допомогою цікавої логічно побудованої словесної гри.

Казок першого розряду виявлено 18: «Звірі в хатинці», «Коржик», «Рукавичка», «Про рукавицю», «Медвідь і жителі конячої голови», «Кінська голова», «Дід, баба і курочка-рябушечка», «Дід, баба і курочка-ряба», «Зайчик та бадилинка», «Горобчик та бадилинка», «Горобець та билина», «Як півник до моря по воду ходив», «Півник та курочка», «Цап та коза», «Півничок та курочка», «Дідів півник та бабина курочка», «Як курочка півничка оживила», «Хазяйство» (цей текст відомий як жартівлива пісня) (Народні пісні Чернігівщини / упоряд. Л.О. Єфремова. — Київ : Логос, 2015).

Тексти із експліцитною включеною кумуляцією поділяються на два типи, залежно від наявності або відсутності реверсивного переліку персонажів, про що вже було згадано в аналізі казки «Горобчик та бадилинка» (АТ 2015) [4, с. 432]. Персонажі і/або події впродовж казки накопичуються в лінійній послідовності, а наприкінці тексту наявне перелічування персонажів і/або подій у зворотному порядку. Усього казок із реверсивним переліком шість: «Як курочка півника оживила», «Півник та курочка», «Як півник до моря по воду ходив», «Горобчик та бадилинка», «Про рукавицю», «Звірі в хатинці».

Найчастіше реверсивний перелік — це зміна напрямку руху тексту, або перелічування персонажів і/або подій у зворотний бік. Водночас у казці «Звірі в хатинці» (АТ 282) [4, с. 236] у другому кумулятивному блоці перелік усіх персонажів не зворотний, а прямий — згідно з порядком заселення в хатинку. Текст казки має таку схему:

$T_1 (a_1 + 2, a_1 + 2 + 3, a_1 + 2 + 3 + 4,$
 $a_1 + 2 + 3 + 4 + 5, a_1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6)$
 $(b_6 + 1 + 2 + 4 + 3 + 5) T_2$ (6 ланок),

де () — кумулятивний блок, а — звідування причини горя, б — боротьба з вовком. 1 — бичок-третячок, 2 — баранчик-пожитанчик, 3 — селезень, 4 — гусак, 5 — півник, 6 — вовк; Т1, 2 — текст, що не містить кумуляції.

Другий кумулятивний блок представлений так:

«Вовк зараз кинувся до бичка, а бичок його різками, а баранчик б'є ногами, а гусак щипа зубами, а селезень біга по хаті та все: «Так, так, так!» А півень вискочив на жердочку та й каже: «Кукуріку, кудкудах, а подайте мені його сюда!»

Вовк побачив: горе... Та з теї хати... Та й другому казує: «Не ходіть у ту хату! Там той б'є, а той вилками коле, а той щипає!»

А ті всі остались в тій хатці жить та поживать. І досі живуть» [4, с. 236].

Персонажі казок із реверсивним блоком накопичуються за принципом зростання. Персонажний ряд останнього ланцюга — найдовший. Кожен новий персонаж приєднується до попередніх тільки після повного перерахування всіх уже прибулих мешканців хатинки. Це характерно для всіх досліджених нами варіантів.

Другий розряд — **імпліцитна включена кумуляція**. Прикладом такого розряду є казка «Як півник та курочка рвали горішки» (АТ 241) [4, с. 421]. Текст має таку структуру:

$T1 (a1 + 2, a1 + 3 + 2, a1 + 4 + 5, a1 + 5 + 6, a1 + 6 + 7, a1 + 7)$ (7 ланок),

де a — виявлення причини горя; 1 — курочка, 2 — півник, 3 — горішник, 4 — гуси, 5 — пастух, 6 — свиня, 7 — собачка; $T1$ — вступ.

Сюжет казки такий: курочка пристає на пропозицію півника рвати горішки. За якийсь час скривджена курочка скаржиться вовкові на півника. Вони з'ясовують причину кривди з боку півника. Останній вказує, що винен горішник, цей, у свою чергу скаржиться на гусей і так далі. Ланцюг обривається на причині, коли не можна далі знайти винного: «А їсти схотів».

У цій казці поява кожного наступного персонажа зумовлена ворожою дією попереднього персонажа:

«— Ну, ходім до півника... Півнику, півнику, нащо ти курочці глазок вибив?»

— А чого мені горішничок ножки подрав?»

— Ну, ходімо до горішничка... Горішничок, нащо ти півнику ножки подрав?»

— А чого до мене в двір гуси ходять?» [4, с. 421] і так далі.

В арсеналі кумулятивних казок маємо чотири казки цього типу: «Сучка, коровиця, червачки, когутик», «Як півник курочці око запорошив», «Як півник та курочка рвали горішки», «Мишка, бики, черви, кури, шуліки».

Унаслідок того, що казки були великі за обсягом упорядники в друкованому варіанті опускали повторювані фрагменти тексту. Прикладами є казка «Звірі в рукавичці» (АТ 282) [4, с. 467]. Тобто друкований варіант такий:

«От сидять уп'ятьох. Тут біжить селезничок-каساتичок та й каже: «Ать його ма...» Біжить зайчик-степанчик та й каже: «Ать його ма...» Біжить лисичка-сестричка та й каже: «Ать його

ма...» Біжить вовк-гаврило та й каже: «Ать його ма...» Біжить ведмідь-давило. Як наступив лапою на рукавичку, так усіх і подавив» [4, с. 467].

Схема друкованого варіанту цієї казки має такий вигляд:

$T1 (a1, a1 + 2, a1 + 2 + 3, a1 + 2 + 3 + 4, a1 + 2 + 3 + 4 + 5, a6, a7, a8, a9, a10)$ $T2$ (10 ланок),

де $()$ — кумулятивний блок, a — вхід кожного персонажа у рукавичку. 1 — мишка-синичка, 2 — жабка-тихонька, 3 — курочка-рябушечка, 4 — півничок-заволозденький, 5 — уточка-ташечка, 6 — селезничок-каساتичок, 7 — зайчик-степанчик, 8 — лисичка-сестричка, 9 — вовк-гаврило, 10 — ведмідь-давило.

Водночас, зрозуміло, що у живому побутуванні ці опущені в друкованому вигляді фрагменти оповідалися. Саме в цьому полягає розважальна й ігрова функція аналізованих казок.

Отже, структура казки мала мати такий вигляд:

$T1 (a1, a1 + 2, a1 + 2 + 3, a1 + 2 + 3 + 4, a1 + 2 + 3 + 4 + 5, a [1 + 2 + 3 + 4 + 5] + 6, a[1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6] + 7, a[1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7] + 8, a[1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7 + 8] + 9, a[1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7 + 8 + 9] + 10)$ $T2$

В українських казках про тварин, зокрема в аналізованому тексті, простежується омовлення, вербалізація певних моральних устоїв: звірі товаришують, ворогують, сперечаються тощо, тобто вступають у суто людські суспільні стосунки. Важливим, наочним і дотепним засобом цієї вербалізації є використання прикладок для номінація персонажів. Так, ведмідь — найбільша, найсильніша тварина, користується своєю силою і знищує оселю менших звірів, у назвах яких також закладені їхні характеристики: «Мишка-синичка», «Жабка-тихонька», «Курочка-рябушечка», «Півничок-заволозденький», «Уточка-ташечка», «Селезничок-каساتичок», «Зайчик-степанчик», «Лисичка-сестричка», «Вовк-гаврило», «Ведмідь-давило».

Описаний вище підхід опущення повторюваних фрагментів застосовано також у друкованому варіанті казки «Мирове горе».

Текст казки в живому побутуванні має таку структуру:

$T1 (a1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7, a8 + [1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7], a9 + [1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7 + 8], a10 + [1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7 + 8 + 9], a11 + [1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7 + 8 + 9 + 10], a12$

+ [1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7 + 8 + 9 + 10 + 11], а 13 + [1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7 + 8 + 9 + 10 + 11 + 12], а 14 + [1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7 + 8 + 9 + 10 + 11 + 12 + 13], а 15 + [1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7 + 8 + 9 + 10 + 11 + 12 + 13 + 14] T2 (9 ланок), де () — кумулятивний блок, а — звідуювання причини горя. 1 — дід, 2 — баба, 3 — курочка рябенька, 4 — мишка, 5 — сміття, 6 — поросся, 7 — терниця, 8 — сорока, 9 — дуб, 10 — воли, 11 — море, 12 — попава роботниця, 13 — попада, 14 — піп, 15 — дякон і дячок; T1, 2 — текст, що не містить кумуляції.

T2 — закінчення казки:

«Був собі дід та баба; а у них була курочка рябенька та знесла яєчко рябеньке. Дід рад, і баба рада. Дід бив, бив — не розбив, баба била, била — не розбила; мишка по полиці бігла, хвостиком яєчко зачепила та й розбила. Дід плаче, і баба плаче, і курочка куркудаче, і сміття горить, і поросся кричить, і терниця ляпотить.

Сорока прилетіла та й на терниці сіла і питає: «Чого ти, тернице, ляпотиш?» — «Якби ти, сороко, знала, так ти б собі хвіст обірвала!» — «А що там таке?» — «Був собі...»

Сорока собі хвіст обірвала, полетіла та на дубі сіла. Дуб і питає: «Чого ти, сороко, без хвоста?» — «Якби ти, дубе, знав, так ти б собі всі гілля облавав». — «А що там таке?» — «Був собі... І я собі хвіст обірвала» [4, с. 427].

Далі поступово з'являються і завдають собі кривди усі персонажі казки. Сюжет закінчується ремаркою про те, що на заклик дякона і дячка уся слобода вирішила знайти першопричину всієї колотнечі — мишу, яка розбила яйце: *«Дякон і дячок по слободі побігли караул кричати, вся слобода збіглась миші шукати» [4, с. 427].*

Цікава особливість друкованого варіанту цієї казки в тому, що записувач і упорядник жодного разу не подає першої ланки, яка теоретично щоразу стає довшою. Можна з упевненістю припустити, що під час живого побутування оповідач повторював усі ці фрагменти, оскільки саме в цьому полягає складна словесна гра, запропонована в цій казці. Очевидно, носіями цього казкового сюжету мусили бути люди із доброю пам'яттю, а ще хороші оповідачі, які вмели за допомогою інтонації і жестів утримати увагу слухача. Казка складається з одного кумулятивного блоку, що

містить 15 ланок, 7 із яких акумулюється послідовно, із переліком подій, що вже відбулися. Перша ланка не містить традиційного для всіх інших питань про причину горя, тому є певною мірою урізаною.

Можна подати умовну інваріантну схему тексту казки із включеною кумуляцією:

T1 (a1 + 2, a1 + 2 + 3, a1 + 2 + 3 + 4, a1 + 2 + 3 + 4 + 5...) (b... 5 + 4 + 3 + 2 + 1), де a, b — дії казкових персонажів; 1, 2, 3, 4... — персонажі казки.

Перший кумулятивний блок — накопичення персонажів, другий кумулятивний блок (факультативний) — зворотний перелік персонажів.

Довжина ланцюгів включеної кумуляції, як правило, значна — від однієї до чотирнадцяти ланок. Зв'язок між ланками в ланцюзі логічний — для виконання певної дії завжди гукають того, хто дійсно може це зробити: на козу насилають вовка, — він може її з'їсти, на вогонь — воду, — вона може загасити вогонь і так далі. Логіка в кумулятивних ланцюгах жодного разу не була порушена, хоча набір можливих персонажів змінюється.

Включена кумуляція — це така структура оповіді в кумулятивній казці, коли накопичування персонажів відбувається за допомогою включення кожного попереднього персонажа і додавання нового. Основна функція включеної кумуляції — нарощування оповіді, утримування уваги для зацікавлення слухача, тренування пам'яті. Важливою закономірністю творення включеного кумулятивного ланцюга є зумовленість наступної ланки попередньою.

Казки із включеною кумуляцією поділяються на два основні розряди: тексти із експліцитною включеною кумуляцією (накопичування персонажів із переліком (повторенням) усіх вже згаданих персонажів) і тексти із імпліцитною включеною кумуляцією (казкові персонажі накопичуються без повторення, пригадування попередніх подій, причому не можна вилучити жодного персонажа, щоб не обірвати логіку оповіді). У деяких казках першого розряду наявні реверсивні кумулятивні блоки, які використано для пригадування попередніх ланок, своєрідного підбиття підсумків казки.

Носіями казкових текстів із включеною кумуляцією мусили бути люди із доброю пам'яттю, а ще — хороші оповідачі, які вмели за допомогою інтонації і жестів утримати увагу слухача.

1. Амроян И.Ф. Типология цепевидных структур / Ирина Амроян — Тольятти : Междунар. акад. бизнеса и банк. дела, 2000. — 122 с.
2. Афанасьев А.Н. Народные русские сказки А.Н. Афанасьева : в 3 т. — Т. 1 / Александр Афанасьев. — Москва : Наука, 1984. — 512 с.
3. Березовський І.П. Походження та примітки / Березовський І.П. // Українські народні казки про тварин / упоряд. Іван Березовський. — Київ : Наукова думка, 1979. — С. 511—550.
4. Березовський І.П. Українські народні казки про тварин / упоряд. Іван Березовський. — Київ : Наукова думка, 1979. — 574 с.
5. Бобир О. Словник-довідник літературознавчих термінів / О. Бобир. — Чернігів : Десна Поліграф, 2016. — 132 с.
6. Давидюк В.Ф. Історична символіка української кумулятивної казки / В.Ф. Давидюк // Фольклористичні зошити. — Луцьк : Вежа, 1996. — Вип. 1. — С. 13—35.
7. Давидюк В.Ф. Первісна міфологія українського фольклору / Віктор Давидюк. — Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2005. — 310 с.
8. Капица О.И. Детский фольклор. Песни, потешки, дразнилки, сказки, игры / Ольга Капица. — Ленинград : Прибой, 1928.
9. Коваль В.И. Сказка о колобке: текст, подтекст, архаичная символика / В.И. Коваль // Мова і культура: Науковий журнал. — Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2011. — Вип. 14. — Т. V (151). — С. 54—61.
10. Кретов А.А. Сказки рекурсивной структуры / Алексей Кретов // Труды по русской и славянской филологии; Литературоведение, I. — Тарту, 1994. — С. 204—214.
11. Никифоров А.И. Народная детская сказка драматического жанра / Александр Никифоров. — Ленинград, 1928. — С. 49—63.
12. Померанцева Э.В. Русская народная сказка / Эрна Померанцева. — Москва, 1963.
13. Померанцева Э.В. Судьбы русской сказки / Эрна Померанцева. — Москва, 1965.
14. Пропп В.Я. Русская сказка / Владимир Пропп. — Ленинград, 1984.
15. Пропп В.Я. Кумулятивная сказка / В.Я. Пропп // Фольклор и действительность: Избранные статьи. — Москва : Наука, 1976. — С. 241—257.
16. Рудченко И. Народные южнорусские сказки. — Выпуск 1 / Иван Рудченко. — Киев, 1869. — С. V—XI.
17. Толстой Н.И. Секрет Колобка / Толстой Н.И. // Живая старина. — 1995. — № 3 (7). — С. 41—42.
18. Троицкая Т.С. Сказка «Теремок»: логика инварианта и пределы варьирования / Троицкая Т.С. // Традиция и литературный процесс. — Новосибирск : РАН, 1999. — С. 164—176.
19. Aarne A. Verzeichnis der Marchentypen / Antti Aarne // FF Communications. — Helsinki, 1910. — № 3.
20. Aarne A. The Types of the Folk-Tale. A Classification and Bibliography / Antti Aarne, Stith Thompson // FF Communications. — Helsinki, 1927. — № 74 ; 2nd ed. // FF Communications. — Helsinki, 1961. — № 184.
21. Bolte J. Anmerkungen zu den Kinder — und Hausmarchen der Bruder Grimm / Johannes Bolte, Jiří Polívka. — Leipzig : Dieterichschen Buchhandlung, 1913.
22. Haavio M. Kettenmarchenstudien / Martti Haavio. — Helsinki, 1929. — FFC № 88. — P. 64—93.
23. Кретов А.А. Рекурсивные сказки-2 [Электронный ресурс] / Алексей Кретов. Режим доступа: <http://www.ruthenia.ru/folklore/kretov1.htm>.
24. Лозовская Н.В. Варианты сказочного сюжета типа АТ 2025 «Колобок» / Н.В. Лозовская. Режим доступа: <http://lozovska.narod.ru/html>.
25. Смирнова С. Так ли прост колобок, как кажется? / Светлана Смирнова. Режим доступа: <http://bookmix.ru/news/index.phtml?id=966>.

Olha Trebyk

INCLUDED CUMULATION IN UKRAINIAN FOLK FAIRYTALES

Structural-compositional analysis of twenty five actual cumulative included fairy-tales is carried out in the article. An analysis of fairy tales according to their plot, determined by the Aarne-Thompson index, is presented. According to the features of the inclusion of characters, fabulous cumulative structures with the included cumulation are divided into two main categories: implicit included cumulation and explicit included cumulation.

Keywords: cumulative fairy tale, explicitincluded cumulation, implicit included cumulation, included cumulation, fairytale story.

Ольга Требык

ВКЛЮЧЕНА КУМУЛЯЦІЯ В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ СКАЗКАХ

Осуществлен структурно-композиционный анализ двадцати пяти собственно кумулятивных включенных сказок. Дается анализ сказок согласно их сюжета, определенного по указателю мотивов Аарне-Томпсона. По особенностям включения персонажей сказочные кумулятивные структуры с включенной кумуляцией разделены на два основных разряда: имплицитно включенная кумуляция и эксплицитная включенная кумуляция.

Ключевые слова: включенная кумуляция, имплицитная включенная кумуляция, сказочный сюжет, кумулятивная сказка, эксплицитная включенная кумуляция.